

Dr. Lâtif ÇAKICI

İşletme İktisadı ve Muhasebe
Kürsüsü

Prof. Dr. Herbert JACOB

Zur Standortwahl der Unternehmungen

Betriebswirtschaftlicher Verlag Dr. Th. Gabler, Wiesbaden 1968.

1967 yılında «Reinhold Heinzler Armağanı»

«Betriebswirtschaftliche Strukturfagen, Beiträge zur Morphologie von erwerbswirtschaftlicher Unternehmungen und Genossenschaften» içinde evvelâ bir makale halinde yayınlanmış olan Prof. Jacob'un bu çalışması, ilim ve tatbikat çevrelerinde uyandırdığı ilgi dolayısıyla bu sefer de ince bir kitap halinde neşredilmiş bulunmaktadır.

Eserde, işletmelerin kuruluş yeri seçimine etki yapan faktörler, daha ziyade matematikten yararlanılmak ve son gelişimler de nazara alınmak suretiyle incelenmektedir.

Kitap, bir giriş ve 2 ana bölümden meydana gelmektedir. Yazar girişte kuruluş yerinin tanımını «istihsal faktörlerinin temin edilip, teknik transformasyona tâbi tutulduktan sonra insan ihtiyaçlarını giderecek mamullerin piyasaya arzını mümkün kılan coğrafi bir yer olarak» vermektedir. Optimal kuruluş yerini de maliyetleri minimumlaştıran yer olarak ele almakta; bunun için de işletmelerin istihsal programlarına duydukları ihtiyaca işaret ederek, kuruluş yeri seçimi ile istihsal programlarının eş zamanlı olarak ele alınması gerektiğine dikkati çekmektedir.

Kitabın ikinci ana bölümü, belli tek bir yerde istihsalde bulunan işletmelerde optimal kuruluş yerinin tesbitine ayrılmış bulunmaktadır. İşletmenin tek bir yerde istihsalde bulunması halinde kârını maksimumlaştırabilmek için optimal satış miktarı ile optimal satış fiyatının tesbiti gerekmektedir. Böylece kurulacak işletmenin daha başlangıçta satış alanı da sınırlandırılmaktadır.

İşletmenin içinde bulunduğu iktisadî şartlara göre takip edebileceği fiyat politikası üç türlü olabilir. Yazar bu üç alternatifte göre, kuruluş yeri seçimini etkileyen unsurları detaylı olarak üç ayrı kısımda ele almış bulunmaktadır. Şöyle ki :

a) Kârını maksimumlaştırma amacına sıkı sıkıya bağlı olan müteşebbisin, mamullerinin satışında bölgesel fiyat farklılaştırmasına başvurması halinde, talep edeceği fiyat, Cournotsch fiyatı yani marjinal istihsal maliyeti ile marjinal taşıma masraflarını karşılayan bir fiyat olacaktır. Diğer taraftan işletmenin istihsal ettiği ve sattığı mamullerin bütün piyasalardaki marjinal hasılatları birbirine eşit ise, istihsal için seçilen kuruluş yeri de optimaldir.

b) Müteşebbisin mamulleri için fabrika teslimi tek bir fiyat, fakat farklı uzaklıktaki tüketicilerden farklı taşıma masrafları talep etmesi halinde, her piyasadaki fiyat-talep fonksiyonunun incelenmesi ve ona göre karar verilmesi gerekmektedir.

c) Müteşebbisin her tüketiciden (bölgesel farklılıklara rağmen) tek bir fiyat talep etmesi halinde kârı maksimumlaştıran kuruluş yeri tesbitini yazar, müteşebbisin amacını gerçekleştiren piyasa sınırlarının tesbiti olarak ortaya koymakta ve problemin çözümünde grafik ve analitik metodlardan yararlanmaktadır.

Kâr = Toplam hasılat — (taşıma masrafı + istihsal masraf.)

$$G(x) = P.X - [T(x,P) + K(x)]$$

temel formülünden hareketle istihsal miktarı (X), satış fiyatı (P), piyasa sınırı ve uzunluğu (D), taşıma masrafı (T) ve istihsal maliyeti (K) değişkenleri arasındaki karşılıklı ilişkiler, elemanter matematik yardımı ile incelenmektedir.

Toplam hasılât, taşıma masrafları ve istihsal masraflarının tâbi olduğu unsurlar detaylı şekilde inceledikten sonra rakamlı misâllerle (s. 251-253) piyasa sınırlarının optimal uzunluğu, piyasada uygulanacak optimal fiyat seviyesi ile optimal istihsal miktarları bulunmakta ve bunları gerçekleştiren kuruluş yeri de optimal kuruluş yeri olarak ele alınmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümünde bir müteşebbisin birden fazla kuruluş yeri araması halinde geçerli prensipler araştırılmaktadır. Bölüm, tek bir mamûl istihsal eden işletmelerde, birden fazla mamûl çeşidi istihsal eden işletmelerde ve dinamik şartlar altında kuruluş yeri seçimi olmak üzere üç kısma ayrılmış bulunmaktadır. Problemlerde ele alınan konular, şöylece ortaya konmaktadır :

Kaç tane fabrika (işletme) kurulacak?

Bu fabrikalar nerelerde kurulacak?

Her fabrika belli bir periyot içinde ne kadar istihlal edecek?

Hangi istihlal tekniği kullanılacak?

Hangi fabrikanın mamûlü, hangi piyasada satılacak?

Kuruluş yeri seçiminde gözönünde bulundurulacak hususlar bunlar olunca meselenin uzun vâdeli bir çözümle halledilebileceğine işaret eden yazar, teşkil ettiği modeller yardımı ile konuyu ortaya koymaya çalışmaktadır. Amaç fonksiyonu kârını ve yatırdığı sermayenin rantabilitesini maksimumlaştırabilme olan müteşebbis, kuruluş yeri seçiminde şu yan (tahdit edici) şartları da gözönünde bulundurmak mecburiyetindedir :

1) Belli bir zaman parçası içinde istihlal miktarı, tesislerin kapasitesi ile sınırlıdır. (İstihsalı sınırlayıcı şart).

2) Piyasalarda satılacak miktar, azamî istihlal miktarı kadar olacaktır. (Satış-sürüm şartı)

3) Her fabrikadan piyasalara gönderilen mamûl miktarı, fabrikanın stoku ve istihsalinden fazla olamaz. (Miktar şartı)

4) Bir fabrikanın kurulması için gerekli yatırım sermayesi ihtiyacı ile döner sermaye ihtiyacı, işletmenin emrine âmade sermaye miktarı ile sınırlıdır. (Finansman şartı)

Yazar son tahdit edici yan şart üzerinde bilhassa ve özellikle durmaktadır.

Finansman kaynaklarının temininde devletin, nâzım rol oynaması halinde kuruluş yeri seçimine etki yapabileceği de ileri sürülmektedir. Örneğin, gelişmemiş bazı bölgelerin kalkınması arzu ediliyorsa bu bölgelere yapılacak yatırımlar için ucuz kredi arzedilmesi gibi....

Üçüncü bölümün ikinci kısmında dinamik şartlar altında kuruluş yeri seçiminin göstereceği özellikler ele alınmıştır. Bilindiği gibi müteşebbis kuruluş yerini bir kere seçimi onu istediği an kolay kolay değiştiremez. Kuruluş yeri faktörlerinde uzun vâdede meydana gelecek değişikliklerin (mamule talebin veya faktör tedarik kaynaklarının) önceden hesaplanarak kuruluş yerinin ona göre tesbit edilmesi gerektiği konusu rakamlı bir misâl yardımı ile gayet

açık olarak ortaya konmaktadır. Doğrusal programlamanın bu alanda nasıl uygulanacağını gösterebilmek için ele alınan problemde :

a) İstihsal yapılacak mamule satışı yapılacak piyasalardaki talep fonksiyonları tesbit edilmiştir.

b) Muhtemel 5 kuruluş yerinde, istihsalin maliyet fonksiyonları bilinmektedir.

c) Kuruluş yeri alternatifi ile 7 piyasa arasında uygulanmakta olan ton/Km. başına navlun hadleri bir tablo halinde verilmektedir.

d) Muhtemel 5 kuruluş yerinde tesis edilecek üniteler için gerekli yatırım ve döner sermaye miktarları da hesaplanmıştır.

Bütün bu verilere göre piyasanın ihtiyacı olan yıllık 2600 ünite istihsal, çeşitli kapasitelerde ve 1,2,3 nolu yerlerde kurulacak tesislerde yapıldığı takdirde bu seçim minimum maliyeti (ceteris paribus maksimum kârı) gerçekleştirmektedir.

İkinci kademedeki yukarıdaki verilerden sadece piyasalardaki talep-fiyat fonksiyonları, dolayısıyla marjinal satış hasılatları değiştiği takdirde, tesislerin hangi yerde ve hangi kapasite ile kurulması gerektiği konuları etraflıca incelemektedir. Yazar, taşıma navlun hadlerinde vukubulan değişmelerin bu seçimi nasıl etkilediği hususunu da misâlde ele almaktadır.

Bölümün ve kitabın sonunda, bir işletmede birden fazla mamul çeşidi, farklı istihsal tekniklerinin (makinalar) yardımı ile istihsal edilecek ve istihsal birden fazla merkezde yapılırsa kuruluş yerlerini seçimde gözönüne alınması gereken hususlar açıklanmaktadır. Özellikle bir yandan çeşitli mamul istihsal için gerekli zamanın diğer yandan zaman ünitesi başına maliyetlerin ve makina kapasitelerinin farklı olması nedeni ile problemin çözümü pek kolay olmamaktadır. Değişken sayısının artması karşısında amaç fonksiyonu kârı maksimumlaştıran kuruluş yerinin seçimi olan problemin basit doğrusal programlama tekniği ile çözülemeyeceğine işaret edilmektedir.

Tamamen bir ihtisas çalışması olan Prof. JACOB'un ana hatları ile tanıtmaya çalıştığımız bu eserinde, kuruluş yeri seçimi dar bir işletmecilik açısından ele alınmamakta; seçimle ilgili diğer bütün işletme problemlerine, örneğin istihsal plânlaması, kapasite ve finansman sorunlarına da geniş yer verilmektedir.

Çalışmada elemanter ve klâsik matematikten yararlanıldığı gibi, son yıllarda kuruluş yeri seçiminde kullanılan doğrusal ve doğrusal olmayan programlama tekniğinden de faydalanılmıştır. Kuruluş yeri seçiminde teori ve tatbikattaki son gelişmeleri de nazara aldığı için eser, bu konuda çalışanlara ışık tutacak nitelikte değerli bir çalışmadır.